

Ünite 6: Zekât

Zekât

Sözlükte “zekât” kelimesi, “temizlenmek, arınmak, bereket, güzel anış ve övmek” manalarına gelir. Fıkıh dilinde ise “zekâfı geniş ve dar anlamda olmak üzere başlıca iki açıdan ele almak gerekir: Geniş anlamda zekât kavramı, “mal zekâtı” olarak kabul edilen “farz zekât” ile “beden zekâtı” olarak kabul edilen “vacip fitre”yi içine alır. Dar anlamda “zekât”, İslâm dininin beş rüknünden biri olan “mal zekâtı”, başka deyişle “malî ibadet” olan zekâttır. Bu anlamıyla zekât, “şartlarına uygun olarak, zekâta konu olan mallardan belli bir miktarını zekât alacaklarına Allah rızası için temlik etmek” demektir. Kur’ân-ı Kerim’de “zekât” kelimesi otuz iki yerde geçmektedir. Bunlardan sekizi mekkî, kalanı da medenî sûrelerde olmak üzere otuzu bilinen terim anlamında, ikisi ise değişik anlamlarda kullanılmıştır. Bu isim dışında, sadaka (on iki yerde ve hep medenî sûrelerde geçer), hak, birr, infak ve ta’âmu miskin gibi çeşitli isimler altında zikredilirken, namazla birlikte yirmi yedi yerde tekrarlanır.

Zekâta ilgili kavramlardan birisi, aslında zekâtın da altında bulunduğu şemsiye kavram olan sadakadır. Sözlük manası itibarıyla sadaka, Allah Teâlâ’ya kulluk konusunda “sıdk ve sadakat (doğruluk ve bağlılık), merhamet” manasına gelir. Fıkıh dilinde ise “Kişinin malından sırf Allah rızası için, muhtaç kimselere temlik (teslim) edilmek üzere ayırdığı miktar” demektir. Sadaka vermeye tasadduk denir.

Zekâtın Amaçları ve İşlevi

- Ahlâki Yönden:** Zekât ahlâkî temizlik yönünden; hırsı, tamahı ve zenginlerin hak yedikleri fikrini yok eder. Fakirlik sorununu çözmede, zenginleri etkin ve sorumlu kılar. İnsan ruhunu hırsa bağlı olarak büyüyen servet hâkimiyetinden kurtarır. Kur’ân-ı Kerim Müslümanı şöyle ikaz eder: “Siz, sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamaya kadar, asla iyiliğe ermiş olamazsınız. Her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir” (Âl-i İmrân 3/92). Kur’ân-ı Kerim de ısrarla bu ahlâkî arınma noktasına işaret etmiş, zekâtın hikmetini bu hususa hasretmiş ve Hz. Peygamber (sav)’e hitaben şöyle buyurmuştur: “Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini (günahlarını) temizlemiş, bununla onları bereketlendirmiş (kendilerini muhlisler mertebesine yükseltmiş) olasın” (et-Tevbe, 9/103). Faizle zekâtı karşılaştırarak da şöyle buyurmuştur: “İnsanların mallarında artış olsun diye faiz (cinsin)de verdiğiniz şey Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât ise, işte sevaplarını kat kat arttıranlar onlardır” (er-Rûm 30/39).
- İktisadi Yönden:** Zekât, servetin kendisini, eşit olmayan fırsatlardan istifadeyle gittikçe daha az ellerde toplanma eğiliminin şerrinden temizler.
- Sosyal Yönden:** Zekâtın temizleme ameliyesini gerçekleştirdiği üçüncü alan, sosyal sahanın tamamıdır.

Zekâtın Yükümlülük Şartları

Zekât yükümlüsü olmak için, hem kişinin hem de zekât konusu malın belli nitelikleri taşıması gerekir.

Zekât yükümlüsü olmak için, sahip olunan malın şu beş niteliği taşıması gerekir:

1. Tam Mülkiyet ; Zekâtın farz olmasının en önemli şartlarından birisi, malın mükellefin elinde tam mülkiyetle bulunarak dilediği gibi tasarruf hakkına sahip olmasıdır. Tam mülkiyet şu unsurlar bir araya gelince gerçekleşmiş olur:

- Malın sahibinin elinde bulunması,
- Malda başkasına ait hak bulunmaması,
- Kendi seçimiyle tasarruf hakkı bulunması,
- Fayda ve menfaatin mâlike ait bulunması.

Zekât yükümlülüğü açısından tam mülkiyet şartını taşımadığından ancak teslim alınınca zekât düşen alacaklar, sağlam, orta kuvvette ve zayıf biçiminde üç kısımda ele alınır:

- *Sağlam Alacak (deyn-i kavî)*: Ödünç verilmiş paralar ile ticaret mallarının bedelleri olan alacaklardır.
- *Orta Kuvvette Alacak (deyn-i mütevassıt)*: Ticaret alacağı olmayan ve adi alacak da denen alacaklardır.
- *Zayıf Alacak (deyn-i zaîf)*: Hiçbir mal veya paraya bedel olmadan miras, vasiyet, mehir, diyet (ölüm/yaralama tazminatı) ve kadının ödeyeceği muhâle'a (anlaşmalı boşanma bedeli) vb. yollarla yepyeni bir kazanç olarak kişinin mülkiyetine başkasından geçecek alacaklar zayıf alacaklar adını alır.

2. Nisaba Ulaşma; "Zekâtın farz olması için tespit edilen malın en az miktarı" demektir. Nisabı, asgarî zenginlik miktarı, asgarî geçim indirimi veya özellikle zekâtın istisna sınırı olarak da ifade etmek de mümkündür. Nisap, kişiyi zengin kılar ve ona bazı sorumluluklar yükler. Nisaptan az malı olanlar, zengin sayılmaz ve onların bu malları nisabı bulana kadar aslî ihtiyaç olmakta devam eder.

a. *Nisab-ı Ğınâ (yükümlülük doğuran zenginlik)*: Bu zenginlik kendi arasında iki kısma ayrılır:

1. *Zekât Yükümlülüğü Doğuran Zenginlik* : Temel ihtiyaçlardan sonra artıcı özelliğe sahip belli miktarda yıllanmış mal ve paranın bulunmasıdır. Bu zenginlik, zekât ödemeyi gerektirir, sadaka almayı haram kılar. Bu nisabın miktarı 85 gr. 22- 24 ayar altının Türk Lirası karşılığıdır.

2. *Fitre ve Kurban Yükümlülüğü Doğuran Zenginlik*: İhtiyaçtan fazlası olup yukarıdaki artıcı ve yıllanmış özelliği taşımayan malların zekât nisabına ulaşan miktarıdır. Bu zenginlik, fitre ve kurban kesme yükümlülüğü doğurur. Ayrıca, sadaka almayı da haram kılar.

b. *Nisab-ı İstiğna (önleyici zenginlik)*: Bu çeşit zenginlik yükümlülük getirmemesinin yanında, bir yandan zekât ve fitre almayı, öte yandan da dilenmeyi önleyici özellikte olmak üzere iki kısımdır:

- *Zekât ve Fitre Almayı Önleyen Zenginlik*: Zekât konusu mallardan herhangi birinin nisabına sahip olan, zekât öder, ama alamaz. Bununla birlikte, bu miktar varlığı ve geliri olmasına rağmen geliri kendisinin ve ailesinin ihtiyacına yetmeyen, bu ihtiyaçları ölçüsünde zekât alabilir.
- *Dilenmeyi Önleyen Zenginlik*: Bir günlük rızık ve örtünmeyi sağlayacak elbisesi olana (miskin), sadece bunlar için dilenmesi farz, daha fazlası için dilenmesi haramdır; sadaka alması ise haram değildir.

3. Nemâ (Artıcılık); Malın zekâta tâbi tutulabilmesi için gerekli şartlardan biri de artan, gelir ve kazanç sağlayan bir mal olmasıdır. Zekâtın ifade ettiği anlam, büyüme ve artmaktır. Mal artıcı, gelir ve kazanç sağlayıcı özellik taşıması halinde zekâta tâbi olmaz. Çünkü zekât, servet üretimi için gerekli sermaye malları üzerine konur, büyüme kabiliyeti olmayan servet üzerine konmaz, el- Bakara 2/219 ayetindeki "afv" (fazlalık) tabiri de buna işaret etmektedir.

Nemâ iki kısma ayrılır:

- *Hakiki nemâ*: Bir malın doğum yoluyla, ticaretle veya tarım yoluyla gözle görülür artmasıdır. Dolayısıyla ticarete konu olan mallar, tarım ürünleri ve hayvanlar hakiki/gerçek nemâ özelliğine sahip mallardır.
- *Hükmi nemâ*: Bir malın bizzat kendisinde potansiyel olarak bulunan artma özelliğidir. Mesela para, altın ve gümüş hükmi/takdiri nemâ özelliğine sahip mallardır. Çünkü bunlar kar ve gelir getirme potansiyeline sahiptirler, ayrıca tasarruf amacıyla biriktirilirlir.

4. İhtiyaç Fazlası Olma; Zekât konusu malın, temel ihtiyaçlardan fazla olması gerekir. Fıkıh literatüründe "havâic-i asliyye" diye isimlendirilen temel ihtiyaç maddeleri, kişinin elinde bulunmadıkça hayatını devam ettirebilmesi imkânsız veya çok güç hale gelen ve zorunlu olarak sahip olunması gereken maddelerdir.

5. Yıllanma (havelân-ı havi: takvim yılı, yıllanma); Bir mükellefe zekâtın farz olması için, nisap miktarı mala sahip olduktan sonra, malın üzerinden bir kamerî takvim yılının geçmiş olması gerekir. Bu duruma, havelân-ı havi ya da zekât yılı adı verilir.

Zekât Konusu Mallar

A. Servet/Sermaye ve Bunların Geliri Üzerinden Ödenen Zekât

1. **Hayvan Sürüleri;** Hz. Peygamber (sav)'in açıklamaları (Buhârî, "Zekât", 37-38) dikkate alındığında develerin zekât nisbetleri şöyledir:

- 5'ten 9'a kadar 1 koyun
- 10'dan 14'e kadar 2 koyun
- 15'ten 19'a kadar 3 koyun
- 20'den 24'e kadar 4 koyun
- 25'ten 35'e kadar iki yaşında 1 dişi deve zekât olarak verilir.

Koyundaki nisbetler ise şöyledir:

- 40'tan 120'ye kadar 1 koyun
- 121'den 200'e kadar 2 koyun
- 201'den 399'a kadar 3 koyun
- 400'den 500'e kadar 4 koyun zekât olarak verilir. Sonraki her yüz koyundan bir koyun verilir.

Sığır nisbetlerine gelince:

- 30'dan 39'a kadar iki yaşma girmiş 1 dana veya düve
- 40'dan 59'a kadar üç yaşma girmiş 1 dana veya düve
- 60 sığırda iki yaşma girmiş 2 dana zekât olarak verilir.

2. **Ticaret Malları;** Ticaret mallarının hem sermayesi, hem de sağladığı kazanç birlikte zekâta tâbidir. İşletme binası ve sabit kıymetlerle kullanılan âletler ve gereçler, zekâta tâbi olmaz. Ticaret mallarının nisap miktarı, altın nisabına göre düzenlenir. Ticaret malının zekâta tâbi olması için, üzerinden bir kamerî yıl geçmesi şarttır. Ticaret, kazanmak kadar kaybetmeyi de içine aldığından, sene başında ve sonunda malın nisap miktarında olması gerekir. Hangi yolla elde edilirse edilsin ticaret malları bütün olarak zekâta tâbidir. Ticaret mallarının bütün çeşitlerinde zekât oranı %2,5'tur.

3. **Nakit ve Nakde Benzer Servet;**

- a. Altın ve Gümüş ile Alaşımaları.
- b. Altın ve Gümüş Dışındaki Ziyinet Eşyaları (mücevherat).
- c. Nakit ve Malî Kâğıtlar.

B. Gelir Üzerinden Ödenen Zekât

- **Madenler ve Defineler;** yeraltında bulunan ve "rikâz" adını alan maden ve defineler, zekâta tâbi mallardandır.
- **Zirâî Ürünler ;** zirâî ürünler, zekâta tâbidir. Elde edilen ürünün zekâtına 1/10 (onda bir) anlamında "öşür" denir. Bu sebeple öşürü, toprak sahibinin değil, toprağı icarla bizzat işleyenin ödemesi gerekir. Hasat yapılmadan satılan ürünün öşrünü ödemek müşteriye, fakat ürün yetmişmişse satana aittir.
- **Hayvan Ürünleri;** haraç toprağında bulunmayan arının ürettiği bal zekâta tâbidir. Bal için %10 oranında zekât ödenir. Ziraat ürünlerinde olduğu gibi, balda da ödeme zamanı her bir üretim dönemidir.
- **Deniz ve Su Ürünleri ;** balıklar, %2,5 oranında zekâta tâbidirler. Balık dışında inci, mercan vb. deniz ve su ürünleri de aynı oranda zekâta tâbidir.
- **Ücretler ve Serbest Meslek Kazançları ;** muhasebeci, avukat, mühendis, doktor, mimar gibi meslek sahiplerince elde edilen ücretler ve serbest meslek kazançlarının yalnızca safi gelirinden zekât ödenir. Borç, aslı ihtiyaç, harcama ve vergiler düşüldükten sonra kalan kısım zekâta tâbi olur. Ücretler ve serbest meslek

kazançları için, %2,5 zekât ödenmelidir.

- **Gelir Getiren Bina, Sanayi Tesisi, Nakliye Araçları ve Taşınır Mallar** ; aynına zekât gerekmeyen, ticaret için değil, üretim için elde bulunup, kiraya vermek veya ürettiğini satmak suretiyle sahibine fayda ve kazanç sağlayan mallar müsteğallat (menkul ve gayri menkul sermaye iradı, gelir getiren mal) adını alır. İlkine, belli bir bedelle kiraya verilen ev, hayvan, ziynet eşyası ile düğün salonu ve ulaşım araçlarını; İkincilere de, yününü veya sütünü satmak üzere edinilen sâime olmayan hayvan ile fabrikalar örnek gösterilebilir. Müsteğallatın zekât oranı %2,5'tur.

Zekâtın Ödeneceği Yerler

1- Şahsî İhtiyacı Dolayısıyla Ödeme Yapılanlar

- Fakirler ve Miskinler: Fakir, miskinden daha iyi durumdadır.
- Boyunduruktan Kurtarılması Gerekenler (rikâb).
- Borçlular (ğârimîn).
- Yolda Kalanlar (ibnû's-sebîl).

2. Kamu Yararı Dolayısıyla Ödeme Yapılanlar

- Zekât Memuru.
- Kalpleri Kazanılmak İstenenler (müellefe-i kulûb).
- Allah Yolunda (Fi Sebîlillâh).

Zekât verirken öncelikle dikkat edilecek konu, zekâtın sahih olma şartlarını bilerek ödeme yapmaktır. Bunları, şöylece sıralayabiliriz:

- Zekât Niyeti.
- Ödenenin Değer Taşınması.

Zekâtın Ödenmeyeceği Yerler

- Yakın akraba:** Mükellef, zekâtını kendi usûl ve fûrû'una ödeyemez. Usûl, kişinin babası, dedesi, anası ve ninesi; fûrû da oğlu, kızı, bunların çocukları ve torunlarıdır.
- Kurumlara Zekât Ödenmesi:** Hanefi fakihler cami, okul, çeşme, yol, köprü, ölü borçlarını ödeme ve hayır yolu ve kuruluşlarına zekât ödenmesini uygun görmez.
- Müslüman Olmayanlara Zekât Ödenmesi:** Müslümanlarla savaşan kâfir, Allah'ın varlığını, peygamberlik ve âhireti inkâr eden ateist, mülhid ile mürtedlere zekât ödenmez.
- Bid'at Ehli ve Günahkâr Müslümana Zekât Ödenmesi:** Bid'ati (dinin özüne aykırı düşünce ve tutumu) küfrü gerektirmedikçe, kible ehli olan her Müslümana zekât ödenebilir.

Zekât ve Vergi

Zekât ile vergi arasında; niyet ve amaç yönleri, yapı ve işlev, ödeme gerektiren mallar ve oranlar, ödeme/harcama yerleri açılarından önemli farklar vardır. Bu bakımdan, vergi devlete, zekât Tevbe 9/60. ayette belirtilen yerlere ödenecektir. Her türlü vergi, zekât yerine geçmez, sadece borç gibi aslî ihtiyaçlar arasında görülerek nisabı azaltıcı etkide bulunabilir. Dolayısıyla, ücretli çalışanlardan ve başkalarından kaynakta kesilen gelir vergileri (stopaj, tevkifat), zekât olarak değerlendirilemez ve zekât yerine geçmez